

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ТРУДОВІЙ СФЕРІ: ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ

В статті проаналізовано підходи до трактування поняття «корпоративна соціальна відповідальність». Проаналізовано наявні підходи вітчизняних науковців до оцінювання КСВ окремих галузей економіки. Розроблено науково-методичні засади, які дозволяють комплексно оцінити соціальну відповідальність у трудовій сфері окремого виду економічної діяльності України.

Ключові слова: соціальна відповідальність, трудова сфера, вид економічної діяльності, працівники.

OLIINYK O. O.

The National University of Water and Environmental Engineering

SOCIAL RESPONSIBILITY IN LABOUR ISSUES: A BRANCH PERSPECTIVE

The article analyses approaches to the interpretation of the «Corporate Social Responsibility» concept. The author determines the content of organizational social responsibility in accordance with international instruments. The research suggests the components of CSR to employees. The scholar analysed existing approaches of national scientists for evaluating CSR in certain economic branches. The researcher also elaborated scientific and methodological principles that enable a comprehensive view on social responsibility in labour sphere with regard to economic activities in Ukraine. In order to assess the social responsibility of a particular business line of Ukraine with reference to labour sphere the author selected eight indicators. The researcher moderated the inequivalence of the indicators' impact upon the final evaluation by entering special weighting factors previously determined by experts into the equation for calculating the level of social responsibility of economic activities in the labour sphere. The author conducted the approbation of scientific and methodological foundations by calculating the levels of social responsibility of particular economic activities of Ukraine with regard to labour sphere in 2015. The research revealed that none of the economic activities reached the maximum value. The enterprises of public administration and defence, transport and communications, education and health demonstrated the highest level of social responsibility. Temporary accommodation and catering; wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles are characterized by the lowest indicator rates. Aiming to promote social responsibility in labour sphere at the level of interaction between the social partners of certain economic activities the scholar offered to include the «Social Responsibility» section into branch agreements. The section should cover the provisions, arrangements and liabilities of the social partners regarding social responsibility in the field of employment.

Key words: social responsibility, labour sphere, economic activity, employees.

Постановка проблеми. В складних умовах політичного, демографічного, соціального розвитку України саме соціальна відповідальність повинна стати невід'ємною складовою розвитку сучасної української економіки. Адже сьогодні управління на всіх ієрархічних рівнях не може бути ефективним без формування ефективних взаємовідносин із усіма учасниками бізнес-процесів, що побудовані на взаємодії та довірі. При цьому забезпечується безконфліктність та гармонійність відносин між бізнесом та працівниками, партнерами, споживачами, органами державної влади та місцевого самоврядування, місцевою громадою у вирішенні економічних, екологічних та соціальних проблем. Все це знайшло відображення у зростанні зацікавленості науковців та практиків сучасного управління до соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку та оцінюванню соціальної відповідальності присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Д. Баюри, О. Грішнєвої, А. Керолла, А. Колота, Н. Кричевського, Е. Лібанової, О. Новікової, М. Саприкіної, Р. Фрімена, М. Фрідмана та ін. Однак, незважаючи на велику кількість наукових досліджень в цій царині, на сьогодні не сформовано єдиного підходу щодо основних критеріїв та показників оцінювання соціальної відповідальності у сфері праці, зокрема окремих видів економічної діяльності. Відтак виокремлення показників оцінювання з метою визначення пріоритетних напрямків підвищення рівня соціальної відповідальності є актуальним науковим завданням.

Метою роботи є дослідження рівня соціальної відповідальності в трудовій сфері видів економічної діяльності України.

Виклад основного матеріалу. Активний процес зародження різноманітних моделей соціальної відповідальності та її імплементації у світову бізнес-практику припадає на кінець XIX – початок XX ст. Це пов'язане з низкою причин, серед яких можна виокремити:

- загострення соціально-трудова відносин, які формувалися виключно на користь роботодавців;
- злам соціальних, культурних, моральних засад, традицій та звичаїв, які протягом багатьох століть були основою розвитку суспільства;
- необхідність виправдання діяльності великого бізнес в очах громадськості [1, с. 41].

Але широкого поширення ідея корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) набула відносно недавно, у середині 90-х рр. XX століття. Тоді в суспільстві достатньо сильно проявилися антикорпоративні настрої як реакція на рішення компанії Shell UK затопити в Північному морі нафтову вежу «Brent Spar», на опубліковані в ряді авторитетних видань матеріали про неетичні бізнес-підходи (наприклад, використання

дитячої праці), що практикуються в країнах «третього світу» деякими відомими корпораціями (зокрема, Nike). Саме тоді організації почали активно вдаватися до корпоративної соціальної відповідальності з метою створення іміджу соціально відповідальних і тим самим завоювати прихильність споживачів [2].

Однак, не зважаючи на активізацію досліджень в цій сфері, трактування категорії «корпоративна соціальна відповідальність», обґрунтування її напрямків та складових реалізації залишається дискусійним в наукових та ділових колах (таблиця 1).

Таблиця 1

Визначення змісту категорії «корпоративна соціальна відповідальність»

Автор	Зміст поняття
І. Лебедєв	Спрямована на сталий розвиток активна соціальна позиція підприємства, що включає сумлінне виконання законодавства, стандартів і угод із соціального партнерства, а також добровільно прийнятих додаткових зобов'язань щодо задоволення економічних і соціальних потреб внутрішніх і зовнішніх зацікавлених осіб, місцевих громад і суспільства у цілому.
О. Березіна	Відповідальність корпорації перед всіма фізичними та юридичними особами, з якими вона стикається в процесі діяльності і перед суспільством в цілому.
В. Смачило, К. Смельянова	Добровільне прийняття відповідальності суб'єктом господарювання за рішення та дії, понад встановлені законодавчо-нормативні зобов'язання, що веде до зростання взаємної корисності та максимізації позитивного впливу та/або мінімізації негативного на оточуюче середовище і дозволяє забезпечити стійкий розвиток всіх взаємопов'язаних учасників за рахунок принципу синергичності.
О. Шаша	Відповідальне ставлення будь-якого підприємства до своєї продукції/послуг, до споживачів, партнерів, персоналу; активна соціальна позиція підприємства, що полягає у гармонійній взаємодії із суспільством, участю у вирішенні найгостріших соціальних проблем.
О. Чижишин	Зобов'язання щодо виконання тих чи інших моральних, етичних, економічних, екологічних норм, що встановлені державою, суспільством до підприємства, недотримання яких вимагає від порушника відповідати за свої помилки та провини.

Джерело: складено автором за даними [3, с. 112; 4, с. 224; 5, с. 83; 6, с. 67; 7, с. 129].

Аналіз наведених дефініцій корпоративної соціальної відповідальності підтверджує відсутність однозначного тлумачення цього поняття. Так, зміст КСВ розкривається у дотриманні всіх законодавчо визначених норм та у добровільному прийнятті додаткових зобов'язань у різних сферах діяльності з метою налагодження ефективної взаємодії із зацікавленими сторонами. Однак, окремі автори обмежують сутність даного поняття, визначаючи його виключно як «відповідальність корпорації перед всіма фізичними та юридичними особами» [4]. Водночас не розкривається зміст цієї відповідальності, тобто в чому саме полягає її реалізація.

Водночас сутність соціальної відповідальності розкривається у міжнародних нормативних документах. Так, згідно Міжнародного стандарту ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності», соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище через прозору і етичну поведінку, яка:

- сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я і добробут суспільства;
- враховує очікування зацікавлених сторін;
- відповідає діючому законодавству і узгоджується з міжнародними нормами поведінки;
- інтегрована в діяльність всієї організації і застосовується у її взаєминах з різними групами стейкхолдерів [8].

Відповідно до запропонованого підходу, в КСВ можна виділити два ключових напрями: внутрішній (відповідальність перед працівниками) та зовнішній (відповідальність перед споживачами, інвесторами, партнерами, органами державної влади та місцевого самоврядування, місцевою громадою тощо).

Таким чином, внутрішній аспект КСВ уособлює відповідальність організації в сфері найманої праці, тобто виконання законодавчих та додаткових (добровільних) зобов'язань організації перед власними працівниками. До складових внутрішньої КСВ належать:

- 1) турбота про соціальну захищеність працівників;
- 2) професійний розвиток та навчання працівників;
- 3) безпека та гігієна праці;
- 4) мотиваційні схеми оплати;
- 5) створення умов відпочинку та дозвілля;
- 6) підтримка внутрішніх комунікацій;
- 7) участь працівників в прийнятті управлінських рішень;
- 8) допомога працівникам у кризових ситуаціях;
- 9) залучення та утримання працівників [9, с. 50].

На основі запропонованих складових можна здійснювати оцінювання соціальної відповідальності в трудовій сфері, що в системі стратегічного корпоративного менеджменту дозволить виявити недоліки в процесі взаємодії з працівниками та їх представниками, проаналізувати можливі ризики у соціально-трудових відносинах та розробити заходи для оптимізації їх наслідків, визначити пріоритети та потенційні можливості розвитку трудового потенціалу організації.

Оцінювання ефективності соціальної відповідальності як комплексного явища являє собою багатогранну проблему. Передусім це пов'язано із складністю вимірювання КСВ-вкладень, оцінки та прогнозування КСВ-доходів і ефектів. Очевидний високий ефект від соціальної відповідальності досягається за рахунок таких переваг соціальних програм:

- довгостроковий інтерес;
- інтеграція цілей основної діяльності та стратегії соціальних програм;
- стратегічний підхід до розробки і реалізації соціальних програм;
- випереджальна ініціатива організації з розробки і реалізації соціальних програм;
- інвестицією є не тільки грошова і натуральна допомога, добровільна праця і фінансова участь працівників організації, але й ресурси партнерів (органів влади й місцевого самоврядування, інших організацій);
- рушійною силою є врахування інтересів партнерів за умови дотримання бізнес-вигоди для організації;
- соціальні програми стійкі та економічно обґрунтовані так само, як і будь-які інші бізнес-ініціативи;
- пакет програм будується на основі принципів портфельного інвестування, що дає змогу охопити різноманітні види соціальної діяльності [10, с. 170].

Слід відмітити, що розробка підходів до оцінювання соціальної відповідальності окремих видів економічної діяльності в трудовій сфері знаходиться на етапі пошуку та становлення. Зокрема в цьому науковому напрямку Т. Гнатєва досліджує мету реалізації стратегії соціальної відповідальності залежно від сектору економіки. Автор обґрунтовує, що визнання як мети «отримання довгострокових конкурентних переваг» практично не залежить від приналежності компанії до певного галузевого кластера. У свою чергу, для сфери послуг цілком очікувано проявляється більша орієнтація на досягнення «середньострокових репутаційних ефектів» (32 % проти 24 % у сировинному секторі та 29 % у переробному секторі) за, відповідно, меншої орієнтації на «зниження ризиків у короткостроковій перспективі» [11, с. 38].

Л. Соляник пропонує оцінювати соціальну відповідальність галузей промисловості України у трудовій сфері базуючись на окремих статистичних показниках. Зокрема автор аналізує динаміку середньооблікової кількості штатних працівників у сфері металовиробництва та у добувній промисловості, динаміку штатних працівників промисловості, частку працівників із вищою освітою в промисловості, частку працівників із вищою освітою у добувній промисловості, кількість безробітних за причинами незайнятості, рівень безробіття, ступінь охоплення працівників колективними договорами, динаміку продуктивності праці працівників у добувній промисловості та у сфері металовиробництва, динаміку темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати працівників металургійної та добувної галузей [12]. Недоліком даного підходу є те, що він не дозволяє порівнювати галузі між собою, визначати рівень та тенденції реалізації соціальної відповідальності, оскільки не містить загального (інтегрального) показника.

За таких умов, враховуючи позитивні напрацювання науковців, які займаються дослідженням оцінювання соціальної відповідальності та аспекти соціальної відповідальності, що залишились поза увагою, але є важливими в регулюванні соціально-трудових відносин, автором розроблено науково-методичні засади, які дозволяють комплексно оцінити соціальну відповідальність у трудовій сфері окремого виду економічної діяльності України. В основу оцінювання покладено методику оцінювання соціально відповідального регулювання ризиків у трудових відносинах [9, с. 141–155]. Однак, особливості оцінювання видів економічної діяльності вимагають зміни переліку показників оцінювання, зокрема виключення коефіцієнту якості соціальної відповідальності. Інформаційною базою оцінювання стала наявна статистична інформація щодо ситуації в сфері праці України станом на 2015 рік [13].

Таким чином, для оцінювання соціальної відповідальності окремого виду економічної діяльності України в трудовій сфері обрано вісім показників, а саме: коефіцієнт плинності кадрів; рівень вимушеної неповної зайнятості; коефіцієнт тимчасової непрацездатності працівників; коефіцієнт зростання заробітної плати; коефіцієнт гендерної диференціації заробітної плати; частка працівників, яким заробітна плата нарахована у межах законодавчо встановленого мінімуму; частка працівників, яким не виплачено заробітну плату; рівень охоплення працівників колективним договором.

Стандартизація значень показників здійснюється шляхом порівняння фактичних значень з нормативними за формулою [14]:

$$k_i = \frac{X_{\text{факт}}}{X_{\text{норм}}}, \quad (1)$$

де $X_{\text{факт}}$ – фактичне значення показника; $X_{\text{норм}}$ – нормативне значення показника.

У якості нормативного значення виступає середньогалузеве значення відповідного показника. Слід також зазначити, що рівень досягнення кожного показника не повинен перевищувати 1, тому, якщо стандартизоване значення показника більше 1, то воно прирівнюється до 1.

Водночас необхідно враховувати, що показники, які входять в систему оцінювання, за своєю важливістю нерівнозначні. Нерівнозначність впливу показників на підсумкову оцінку можна згладити з введенням спеціальних коефіцієнтів значущості (вагових коефіцієнтів) у формулу для розрахунку рівня соціальної відповідальності видів економічної діяльності у трудовій сфері, які було визначено експертним шляхом.

Так, за результатами експертного опитування, обґрунтовано наступні вагові коефіцієнти для показників оцінювання: коефіцієнт плинності кадрів – 0,124; рівень вимушеної неповної зайнятості – 0,143; коефіцієнт тимчасової непрацездатності працівників – 0,079; коефіцієнт зростання заробітної плати – 0,186; коефіцієнт гендерної диференціації заробітної плати – 0,061; частка працівників, яким заробітна плата нарахована у межах законодавчо встановленого мінімуму – 0,155; частка працівників, яким не виплачено заробітну плату – 0,186; рівень охоплення працівників колективним договором – 0,066.

Тоді рівень соціальної відповідальності виду економічної діяльності у трудовій сфері розраховується за формулою:

$$PCB_{\text{в.е.д.}} = k_1 * 0,124 + k_2 * 0,143 + k_3 * 0,079 + k_4 * 0,186 + k_5 * 0,061 + k_6 * 0,155 + k_7 * 0,186 + k_8 * 0,066. \quad (2)$$

З метою апробації науково-методичних засад, розраховано рівні соціальної відповідальності окремих видів економічної діяльності України в трудовій сфері в 2015 році (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок рівня соціальної відповідальності окремих видів економічної діяльності України в трудовій сфері в 2015 р.

Вид економічної діяльності	Стандартизовані значення показників								PCB _{в.е.д.}
	k_1	k_2	k_3	k_4	k_5	k_6	k_7	k_8	
Сільське господарство	0,671	1,0	1,0	1,0	1,0	0,968	1,0	0,944	0,951
Промисловість	1,0	0,878	0,872	0,997	0,989	1,0	0,948	1,0	0,961
Будівництво	0,727	0,916	1,0	1,0	1,0	1,0	0,980	0,633	0,926
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,601	1,0	1,0	1,0	1,0	0,989	1,0	0,439	0,912
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,965	0,747	0,874	1,0	1,0	0,991	1,0	1,0	0,948
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,530	1,0	1,0	1,0	1,0	0,985	1,0	0,488	0,906
Інформація та телекомунікації	0,803	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,692	0,955
Фінансова та страхова діяльність	0,588	1,0	0,940	1,0	0,887	1,0	1,0	0,753	0,921
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,989	1,0	0,896	0,953	1,0	1,0	1,0	0,997	0,981
Освіта	1,0	1,0	1,0	0,947	1,0	1,0	1,0	1,0	0,990
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,0	1,0	0,969	0,962	1,0	1,0	1,0	1,0	0,990
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,0	1,0	0,964	0,946	0,630	0,972	1,0	0,950	0,956

Аналізуючи рівень соціальної відповідальності окремих видів економічної діяльності України в трудовій сфері, можна відмітити, що за жодним з них не було досягнуто максимального значення. Найвищий рівень соціальної відповідальності на підприємствах державного управління та оборони, транспорту і зв'язку, освіти та охорони здоров'я. Найнижчими показниками характеризуються тимчасове розміщування й організація харчування; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Що стосується окремих показників оцінювання, то найбільш критичним є коефіцієнт плинності кадрів. Так, в сферах тимчасового розміщування й організації харчування та фінансовій і страховій діяльності значення цього показника становило менше 60% від середнього по Україні. Відтак, в даних видах економічної діяльності працівники найбільше підпадають під вплив ризику втрати роботи.

Низькими значеннями характеризується показник охоплення колективним договором, зокрема працівників оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, тимчасового розміщування й організації харчування (стандартизовані значення 0,439 та 0,488 відповідно). За таких умов

значно знижується потенціал системи соціального партнерства у якості інструменту реалізації принципів соціальної відповідальності у трудовій сфері.

Висновки. Таким чином, визначивши значення за формулою (2), можна з достатньою об'єктивністю оцінити рівень реалізації принципів соціальної відповідальності у трудовій сфері, рівень благополуччя працівників та якість трудового життя, рівень соціально-економічної безпеки в цілому. Використання рівня соціальної відповідальності видів економічної діяльності дозволяє на основі отриманих часткових показників визначати «вузькі» місця в галузевій соціальній політиці і, як наслідок, безпосередньо визначати пріоритетні напрями фінансування та розвитку трудової сфери. Окрім того, розрахунок РСВв.е.д. дозволяє досліджувати рівень соціальної відповідальності в динаміці.

Водночас, для підвищення рівня соціальної відповідальності у трудовій сфері на рівні взаємодії соціальних партнерів окремих видів економічної діяльності необхідно:

- запровадити в галузевих угодах розділ «Соціальна відповідальність», в якому будуть висвітлені положення, домовленості та зобов'язання соціальних партнерів щодо соціальної відповідальності у трудовій сфері;

- розробити механізми стимулювання організацій, що реалізують принципи соціальної відповідальності;

- проводити організаційно-навчальні заходи з поширення практики соціальної відповідальності;

- проводити інформаційні заходи з метою популяризації концепції соціальної відповідальності та висвітлення передового вітчизняного та міжнародного досвіду в цій сфері тощо.

Література

1. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.] ; за наук. ред. А. М. Колота. — К. : КНЕУ, 2012. — 501 с.
2. Мазуренко В. П. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі [Електронний ресурс] / В. П. Мазуренко, О. Ю. Засенко // Ефективна економіка. — 2012. — № 6. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1199>
3. Лебедев І. В. Забезпечення сталого розвитку на засадах корпоративної соціальної відповідальності / І. В. Лебедев // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 1. — С. 106—116.
4. Березіна О. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «корпоративна соціальна відповідальність» / О. Ю. Березіна // Вісник Житомирського державного технічного університету. Економічні науки. — 2010. — Вип. 3(53). — С. 223—225.
5. Смачило В. В. Дослідження категорії «соціальна відповідальність бізнесу» / В. В. Смачило, К. С. Смельянова // Молодий вчений. — 2015. — № 10(2). — С. 80—84.
6. Шаша О. І. Корпоративна соціальна відповідальність як фактор формування позитивного іміджу підприємства / О. І. Шаша // Збірник наукових праць «Вісник НТУ «ХП». Технічний прогрес та ефективність виробництва. — 2012. — № 16. — С. 65—69.
7. Чижишин О. І. Значення і сутність соціальної відповідальності в умовах функціонування ринкової економіки / О. І. Чижишин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2016. — Вип. 3. — С. 127—130.
8. Руководство по социальной ответственности : Международный стандарт ISO 26000 [Электронный ресурс] / Всероссийская организация качества. — Режим доступа : http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf
9. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків : монографія / Грішнова О. А., Міщук Г. Ю., Олійник О. О. — Рівне : НУВГП, 2014. — 216 с.
10. Шмиголь Н. М. КСВ-дохід: визначення, оцінка, ефективність / Н. М. Шмиголь // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки. — 2010. — Вип. 1(18). — С. 168—176.
11. Гнатєва Т. М. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент ефективності корпоративної стратегії / Т. М. Гнатєва // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2014. — № 2 (74). — С. 35—44.
12. Соляник Л. Г. Соціальна відповідальність як ключовий важель впровадження моделі сталого розвитку промисловості України / Л. Г. Соляник // Економічний вісник. — 2014. — № 4. — С. 97—108.
13. Праця України у 2015 році : статистичний збірник / [ред. І. В. Сенік]. — К. : Державна служба статистики України, 2016. — 312 с.
14. Григорьєва Н. Н. Управление социальным развитием организации / Н. Н. Григорьєва // Центр дистанционных образовательных технологий МИЭМП. — 2010. — 210 с.

Надійшла 25.01.2017; рецензент: д. е. н. Міщук Г. Ю.